

УДК 373.2.011.3-051:[159.925+129.942.5]

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Грузинська І.М.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті розглядається особливості вияву емоційного інтелекту майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу. Обґрунтовано поняття емоційного інтелекту та його структура. Виділено та проаналізовано рівень емоційного інтелекту відповідно у студентів 1, 4 та 5 курсів. Підібрано психодіагностичний інструментарій для з'ясування рівня розвитку емоційного інтелекту. Висвітлено результати проведеного дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту та його компонентів.

Ключові слова: діагностика, емоційний інтелект, модель емоційного інтелекту, емоції.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашого суспільства в умовах соціальних, економічних, політичних, культурних перетворень, перед молоддю стоять завдання пов'язані з розвитком особистісної рефлексії й самосвідомості, професійним становленням, з гострою потребою у спілкуванні й глибоких емоційно-насичених міжособистісних стосунках (дружні, любовні взаємини). Одним з чинників, що сприяє встановленню та підтримці глибоких та довірливих стосунків є емоційний інтелект, він у свою чергу поєднує у собі здібності особистості до ефективного спілкування за рахунок розуміння емоційних станів та провів як власних, так і оточуючих людей та уміння враховувати їх у взаємодії з іншими, що сприятиме високоефективному виконанню ним професійних функцій та обов'язків.

На разі у вітчизняній та закордонній психології спостерігається зростання інтересу до вивчення емоційного інтелекту. Сучасні психологічні дослідження розглядають різні боки емоційного інтелекту: проблеми вимірювання та застосування на практиці, взаємозв'язок з лідерством, значення у професійній діяльності, конструкт, що спроможний будувати взаємини на основі розуміння емоцій та почуттів (власних та оточуючих).

Проте, не зважаючи на це, багато поставлених питань залишаються відкритими. Зокрема, це стосується особливостей емоційного інтелекту у майбутніх вихователів. Отже, проблема, є актуальною у декількох аспектах: теоретичному, оскільки вона, як зазначалось вище, є недостатньо розробленою у цьому аспекті; соціальному, оскільки людська цивілізація може опинитись у стані саморуйнування, у разі, якщо й надалі емоції будуть розглядатись як протилежні розуму, як такі, що є недоступними свідомому контролю і регулюванню; педагогічному, якщо на підставі експериментального вивчення особливостей перебігу емоційних процесів і станів та стійких властивостей особистості не будуть розроблені науково обґрунтовані підходи до цілеспрямованого формування в процесі навчання та виховання емоційної розумності суб'єктів вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що в сучасній психологічній науці спостерігається зростання досліджень, які зачіпають проблеми розвитку емоційної сфери особистості. Найчастіше, науковці звертають увагу на вивчення вікових особливостей емоційної сфери (Ю. Давидова, О. Запорожець, І. Павлова), прояв

та роль окремих емоцій (О. Захаров, Ф. Зімбардо, Ю. Орлов), вплив емоцій на успішність діяльності (Л. Аболін, В. Зарицька, В. Семиченко, О. Чебикін), дослідження емоційної сфери представників різних професій (Т. Зайчикова, Ю. Жогно, Л. Нікіфорова).

Перша та найбільш відома модель емоційного інтелекту була розроблена Пітером Селовеєм та Джоном Мейером в 1990 році XX сторіччя. Ними ж був введений термін «емоційний інтелект» (ЕІ). Так розробники концепції визначили емоційний інтелект як здатність відстежувати власні та чужі почуття та емоції, розрізняти їх та використовувати цю інформацію для того, щоб спрямовувати своє мислення та дії [9]. А також вони пишуть що це є ланка, яка допомагає бачити взаємини на основі розуміння емоцій та почуттів, вибудовувати лінію поведінки в потрібному руслі, що в свою чергу призводить до максимально комфортного співіснування в соціумі та допомагає домагатися поставлених цілей. Тобто сприяє комунікації [10].

Д. Гоулман у праці «Емоційний інтелект» [4] визначає ЕІ як сукупність факторів, які дозволяють особистості відчувати, мотивувати себе, регулювати настрій, контролювати імпульсивні прояви, утримуватися від фрустрації й таким чином досягати успіху в повсякденному житті.

Р. Бар-Он каже, що емоційний інтелект – це сукупність емоційних, особистих та соціальних здібностей, які впливають на загальну здатність ефективно справлятися з вимогами та тиском навколишнього середовища (цит. за [2]).

Емоційний інтелект за О. І. Власовою – це емоційно-когнітивна здатність, яка полягає в емоційній сензитивності, обізнаності та здатності до управління емоціями, які дозволяють людині контролювати почуття психічного здоров'я, душевну гармонію та високу якість особистого життя (цит. за [3]).

Інші [1] стверджують, що емоційний інтелект – це форма виявлення позитивного ставлення людини до світу (оцінювання його як такого де людина може здійснювати успішну життєдіяльність); до інших людей (що заслуговують доброзичливе ставлення); до себе (який здатен самостійно визначати цілі власної життєдіяльності, активно їх здійснювати та гідний самоповаги). Також розглядають як здатність діяти з внутрішнім середовищем своїх почуттів та бажань [7, 5], або як здатність до розуміння своїх та чужих емоцій та до управління ними.

Сьогодні попри певні розбіжності у розумінні феномену емоційного інтелекту, вчені зійшлися на думці, що це – перш за все, здатність до пізнання, розуміння та управління емоціями, як власними, так і інших людей [12].

Таким чином можна стверджувати, що загальною рисою всіх існуючих підходів до розуміння емоційного інтелекту є визначення його як конструкта з подвійною природою, який пов'язаний як з когнітивними здібностями так і з особистісними характеристиками. У психологічній науці емоційний інтелект описують декілька теорій, які представляють наступні моделі:

1. В моделі здібностей (підхід П. Селовея і Дж. Карузо) емоційний інтелект трактується як перетин емоцій та пізнання, тобто як когнітивна здібність [11].

2. Змішана модель емоційний інтелект розглядає через сукупність когнітивних, особистісних та мотиваційно-вольових рис, характеристик самосвідомості та соціальних навичок, які сприяють тісному взаємозв'язку з адаптацією до реального життя та з процесами подолання стресу.

Історично найбільший вплив на цю групу концепцій здійснили когнітивні теорії емоцій, з одного боку, і позитивна психологія, – з іншого. Представниками теорій даної моделі є Д. Гоулман [4], Р. Бар-Он, Д. Люсін [2, 7].

3. Модель емоційного інтелекту або емоційної самоефективності К.В. Петридіса та Е. Фернхема представлена її авторами як модель характеристик/рис [13]. Петридіс і Ферхнем, описуючи емоційний інтелект, використовують не тільки набір здібностей, запропонованих відомими дослідниками проблеми Мейером і Селовеєм, а також пропонують враховувати його диспозиційні компоненти. Як і традиційні риси особистості емоційний інтелект репрезентує стиль поведінки та досвіду, який носить контекстуалізований характер. Автори диспозиційної моделі емоційного інтелекту визнають суб'єктивність емоційного досвіду особистості.

Аналіз складових моделі дозволяє зауважити, що за своїм змістом вона близька до змішаних моделей інтелекту, адже включає окрім особистісних характеристик і когнітивні здібності.

Однією з найбільш відомих і визнаних моделей емоційного інтелекту є концепція Д. Люсіна, яку ми у своєму дослідженні будемо використовувати як структуру емоційного інтелекту.

Д.В. Люсіном пропонується двокомпонентна структура емоційного інтелекту як здатності до розуміння своїх і чужих емоцій, управління ними. Автор вводить поняття внутрішньоособистісного та міжособистісного емоційного інтелекту. Міжособистісний емоційний інтелект – розуміння емоцій інших людей і управління ними. Внутрішньоособистісний емоційний інтелект – розуміння власних емоцій та управління ними. Оскільки і здатність до розуміння емоцій, і здатність до управління емоціями можуть бути спрямовані на власні емоції і емоції інших людей, на думку Д.В. Люсіна, можна говорити про внутрішньоособистісний та міжособистісний емоційний інтелект, які хоча й припускають актуалізацію різних когнітивних процесів, але повинні бути взаємопов'язаними. В якості факторів, що визначають розвиток емоційного інтелекту, називаються

особливості емоційності, когнітивні здібності, уявлення про емоції [7].

Тому ми схилиємося до думки автора, що емоційний інтелект являє собою конструкт, що має двоїсту природу. З одного боку, цей конструкт пов'язаний з когнітивними здібностями, а з другого боку – з особистісними характеристиками, які більш-менш прямо впливають на його рівень й індивідуальні особливості.

Перше детальне обґрунтування важливості емоційного інтелекту у житті людини виклав у своїй праці «Емоційний інтелект: чому він значить більше ніж IQ» Д. Гоулман [4]. Згодом з'явилась велика кількість досліджень, що підтверджують значущість емоційного інтелекту, зокрема, і в юнацькому віці. Науковцями доведено, що високі показники емоційного інтелекту позитивно позначаються на фізичному та психічному благополуччі людини (С. Андерсон, О. А. Бакаленко, Г. Березюк, М. А. Бреккет, Р. М. Ворнер, Ф. П. Дін, В. Петридіс, Дж. Сіаррочі, В. Ю. Стрельников, Л. С. Тараєвська, Дж. Р. Трінідад, Е. Фернхем, О. Філатова, І. Філіппова та ін.); успішності життєдіяльності особистості (Д. Гоулман, Х. Вейзінгер, С. Б. Вольф, К. Коган, Р. К. Купер, А. Саваф, та ін.); освітньому процесі (О. А. Айгунова, Е. Аронсон, О. В. Сгорова, В. Зелюк, І. О. Калініченко, В. Ф. Калошин, Л. А. Києнко-Романюк, В. А. Кулганов, М. О. Манойлова, Л. Московець, О. О. Новак, А. В. Подорожня, Н. Н. Самуйлова, Т. І. Солодкова, Є. Штонда та ін.); процесі міжособистісної взаємодії та соціалізації в цілому (І. Ф. Аршава, С. А. Богомаз, Е. Власова, Ю. В. Давидова, О. В. Ерохіна, Н. В. Коврига, Т. М. Кумскова, Д. Люсін, М. Манойлова, В. В. Овсянникова, Т. А. Панкова, Т. П. Шемякіна, Г. В. Юсупова та ін.); пов'язані з лідерськими, управлінськими якостями (Дж. Барлінг, Т. П. Березовська, О. В. Белоконь, Д. Д. Гастелло, А. Гордон, Д. Гоулман, А. Діаз, І. О. Сгоров, В. М. Єрмаков, Е. Келовеї, Дж. Каур, Т. С. Князева, Р. О. Кудрін, Т. А. Панкова, А. С. Петровська, Ф. Слейтер, І. С. Степанов та ін.); адаптаційним потенціалом (Р. Бар-Он, М. А. Бреккет, С. П. Дерев'янка та ін.); є передумовою розвитку моральності, детермінантою емоційного самоконтролю і т. ін. (І. Ф. Аршава, Н. В. Греса, В. І. Житарюк, М. А. Кузнецов, Т. А. Пашко, Ю. Г. Черножук та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Спеціальних досліджень психолого-дидактичних чинників розвитку емоційного інтелекту майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу не проводилось, тоді як їх виявлення особливостей цього процесу сприятиме пошуку ефективних шляхів цілеспрямованого формування даного феномену в контексті підвищення якості фахової підготовки.

Метою статті є встановлення особливостей вияву емоційного інтелекту майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу шляхом використання опитувальника «Емоційний інтелект» Д.В. Люсіна (ЕмІн).

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою нашого дослідження було вивчення особливостей емоційного інтелекту у студентів, майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. У експериментальному дослідженні

взяли участь 200 осіб. Дослідження проводилося серед студентів 1 (у кількості 67 осіб), 4 (у кількості 66 осіб), 5 (у кількості 67 осіб) курсів ВНЗ України. Були залучені представники Київського університету ім. Бориса Грінченка та Київського національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Для реалізації поставленої мети нами був використаний опитувальник «Емоційний інтелект» Д.В. Люсіна – ЕмІн [8].

Нагадаємо, що в основі опитувальника ЕмІн Д.В. Люсіна лежить уявлення про емоційний інтелект як про змішаний конструкт, який поєднує у собі когнітивні здібності та особистісні характеристики (зацікавленість до внутрішнього світу людей, схильність до психологічного аналізу поведінки тощо). Автор трактує емоційний інтелект як здатність до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними. У структурі емоційного інтелекту Д.В. Люсін виділяє міжособистісний емоційний інтелект (МЕІ) – розуміння емоцій інших людей та управління ними, а також внутрішньо-особистісний емоційний інтелект (ВЕІ) – розуміння власних емоцій та управління ними. Опитувальник ЕмІн складається з п'яти субшкал: дві субшкали вимірюють різні аспекти МЕІ і три субшкали вимірюють різні аспекти ВЕІ:

МР «міжособистісне розуміння» – розуміння чужих емоцій; здатність розуміти емоційний стан людини на основі зовнішніх проявів емоцій (міміка, жестикуляція, звучання голосу) та/або інтуїтивно; чутливість до зовнішніх станів інших людей;

МУ «міжособистісне управління» – управління чужими емоціями; здатність викликати у інших людей ті чи інші емоції, знижувати інтенсивність небажаних емоцій;

ВР «внутрішньо-особистісне розуміння» – розуміння власних емоцій; здатність до усвідомлення своїх емоцій: їх розпізнавання та ідентифікація, розуміння причин, здатність до вербального описання;

ВУ «внутрішньо-особистісне управління» – управління власними емоціями; здатність та потреба керувати власними емоціями, викликати та підтримувати бажані емоції та тримати під контролем небажані;

ВЕ «внутрішня експресія» – контроль експресії; здатність контролювати зовнішні прояви власних емоцій.

Значення за шкалами МЕІ та ВЕІ отримуються шляхом обчислення суми відповідних субшкал:

$$MEI = MP + MU$$

$$VEI = VR + VU + VE$$

Окремо також обчислюються значення шкал «розуміння емоцій» та «управління емоціями» шляхом складання показників відповідних шкал:

$$PE = MP + VR$$

$$UE = MU + VU + VE$$

Опитувальник містить 46 тверджень. Бланк відповідей має такі варіанти для оцінки тверджень: «зовсім згоден», «зовсім не згоден», «переважно згоден», «переважно не згоден». Результат підраховується за допомогою ключа. Отримані показники дозволяють визначити такі

рівні емоційного інтелекту та його складових: «дуже високий», «високий», «середній», «низький», «дуже низький».

Проведене дослідження з використанням опитувальника ЕмІн дозволило встановити як інтегративний показник емоційного інтелекту, так і рівні вираженості окремих його складових у майбутніх вихователів.

Отримані дані діагностики інтегративного показника емоційного інтелекту з використанням ЕмІн Д.В. Люсіна свідчать про те, що лише у 1.5% опитаних був діагностований дуже високий рівень емоційного інтелекту, високий – у 10.5%. Велика кількість досліджуваних – 31% – мають середній рівень розвитку емоційного інтелекту та – 31% – мають низький рівень розвитку емоційного інтелекту. Значній частині молоді притаманий дуже низький (27%) рівень емоційного інтелекту. Середній показник емоційного інтелекту – 78.37 бали, що відповідає низькому рівню. Подібні значення спостерігаємо і по окремим шкалам. Так, середні показники міжособистісного інтелекту становлять відповідно – 40,1 бали, що відповідає середньому рівню та внутрішньо-особистісного інтелекту – 37,9 бали, що відповідає низькому рівню. Такі низькі показники свідчать про не достатній розвиток емоційного інтелекту у студентів та розуміння своїх емоцій та емоцій оточуючих, а також управління ними.

Щодо уміння управляти емоціями, то їх середній показник трішки більший ніж у здатності розуміти емоції, відповідно – МУ (18,2), що відповідає середньому рівню, та МР (21,8), що відповідає низькому рівню.

Ступінь вираженості окремих складових емоційного інтелекту відповідає низьким значенням. До них відносяться: здатність розуміти емоційний стан людини на основі зовнішніх проявів емоцій (міміки, жестикуляції, звучання голосу) та чутливість до внутрішніх станів інших людей; здатність викликати в інших людей ті чи інші емоції, зокрема, знижувати інтенсивність небажаних емоцій; розпізнавання та ідентифікація власних емоцій, розуміння їх причин, можливість вербального описання; здатність і потреба керувати своїми емоціями, викликати в себе та підтримувати бажані емоції та тримати під контролем небажані; здатність контролювати зовнішні прояви своїх емоцій.

Висновки і пропозиції. Отже, результати дослідження з використанням опитувальника ЕмІн засвідчують, що студентам бракує вміння ідентифікувати як власні емоції, так і емоції інших людей; також у них слабо розвинене вміння точно виражати емоції та потреби, що з ними пов'язані; не досить вміло студенти можуть розрізняти точні та неточні, справжні та несправжні вияви почуттів. Потребує вдосконалення і вміння розрізняти емоції, зокрема, й на вербальному рівні, розуміти причинно-наслідкові зв'язки, помічати раптову зміну емоцій, розуміти комплекси почуттів, що є амбівалентними. Отримані результати демонструють недостатнє вміння респондентів бути відкритими для емоцій, свідомо викликати чи навпаки позбуватися певних емоцій, управляти емоційними станами інших людей.

Список літератури:

1. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С. 83-95.
2. Bar-On R. Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Technical Manual / R. Bar On – Toronto: Multi-Health Systems, 1997. – P. 232.
3. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: моногр. / О.І. Власова. – Київ: Видавничо-поліграф. Центр «Київський університет», 2005. – 308 с.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман; пер. с англ. А.П. Исаевой. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2009. – 478 с.
5. Деревянко С.П. Роль эмоционального интеллекта в процессе социально-психологической адаптации студентов [Текст] / С.П. Деревянко // Инновационные образовательные технологии. – 2007. – № 1 (9). – С. 92-95.
6. Закон України «Про дошкільну освіту»: від 28.09.2017 № 2145-19 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: / <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 25.01.2018).
7. Люсин Д.В. Способность к пониманию эмоций: Психометрический и когнитивный аспекты [Текст] / Д.В. Люсин // Социальное познание в эпоху быстрых политических и экономических перемен / Под ред. Г.А. Емельянова – М.: Смысл, 2000. – С. 38-48.
8. Люсин Д.В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн // Психологическая диагностика. 2006. № 4. С. 3-22.
9. Salovey P., Mayer J., Caruso D. The positive psychology of emotional intelligence // C. Snyder, S. Lopez (Eds.), The handbook of positive psychology. – New York: Oxford University Press, 2002. – P. 159-171.
10. Mayer J.D. Emotional intelligence information: [electronic resource] / J.D. Mayer. – 2005. – Mode of access: http://www.unh.edu/emotional_intelligence.
11. Mayer J.D. Models of emotional intelligence / J.D. Mayer, P. Salovey, D. Caruso, R. Sternberg. Handbook of Intelligence. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – Pp. 396-420.
12. Носенко Е. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості / Е. Носенко // Психологія і суспільство: український науково-економічний та соціально-психологічний часопис. – Тернопіль: Інститут експериментальних систем освіти, 2004. – № 4 – С. 95-109.
13. Petrides K.V. Trait Emotional Intelligence Theory / K.V. Petrides // Industrial and Organizational Psychology. – 2010. – № 3. – Pp. 136-139.

Грузинская И.Н.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются особенности выявления эмоционального интеллекта будущего учителя дошкольного учебного заведения. Обосновано понятие эмоционального интеллекта и его структура. Выделены и анализируется уровень эмоционального интеллекта в соответствии с студентами 1, 4 и 5 курсов. Подобрано психодиагностичный инструментарий для выяснения уровня развития эмоционального интеллекта. Представлены результаты проведенного исследования уровня развития эмоционального интеллекта и его компонентов.

Ключевые слова: диагностика, эмоциональный интеллект, модель эмоционального интеллекта, эмоции.

Hruzynska I.M.

National Pedagogical Dragomanov University

FEATURES OF EXPRESSION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF FUTURE TEACHER OF THE PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION

Summary

The article deals with the features of emotional intelligence detection of the future teacher of a preschool educational institution. The concept of emotional intelligence and its structure are substantiated. The level of emotional intelligence according to the students of 1, 4 and 5 courses is allocated and analyzed. A psychodiagnostic toolkit has been selected to find out the level of development of emotional intelligence. The results of the research on the level of development of emotional intelligence and its components are presented.

Keywords: diagnostics, emotional intelligence, model of emotional intelligence, emotions.